

Van-e élet a halál előtt?

KOCH SÁNDOR

*Este ha lefekszel, jusson eszedbe,
hogy az a holnap, amitől tegnap
annyira féltél, ma volt.*

A cím választására az ingerelt, hogy az utóbbi évtizedben könyvtárnyi irodalma van a kérdés fordítottjának. Magam attól tartok, azokat izgatja legjobban a halál utáni élet kérdése, akik nem tudnak mit kezdeni a halál előtti életükkel.

A halál utáni lét kérdésének ugyanis csak akkor van jelentősége, ha azt egy tartalmas, értelmesen eltöltött élet előzi meg. Nem véletlenül mondta *Dag Hammarskjöld*, az ENSZ néhai főtitkára, hogy „... ha a dolgokat alaposan megvizsgáljuk, éppen a halálról alkotott elképzelésünk határozza meg válaszainkat mindazokra a kérdésekre, amelyeket az élet tesz fel.”

A múlt megváltoztathatatlan, a jövő ismeretlen, ilyenformán tehát reális létünk csakis a jövőből a múltba éppen átmenő aktuális pillanatban van. „Hiszen minden percz nem vég, s kezdet is?” – kérdezi *Madách*. Az enyhén taoista nézeteket valló jezsuita *De Mello* atya is azt tanácsolja a tanítványának: „Az öröklét most van. Él a jelenben.”

Az a szörnyű gyanúm, hogy azoknak tűnik olyan izgalmasnak a halál utáni lét valamely formájának kérdése, akik még sohasem próbálták felmérni aktuális létük valódi célját és értelmét. *Faludi György* balladája *Nulla Károly* életéről így végződik: „Üres lapok szótlan ítélete; Ez volt a Nulla Károly élete”. Akivel a saját élete is csak történik és aki nem gondol sohasem arra, micsoda óriási ajándék és lehetőség a létezés, az csak elkésve, élete végén jön rá, hogy elfelejtett élni, elment, vagy hagyta magát elvonszolni a saját élete mellett. Ez a felismerés váltja ki a halálfélelem rettenetét.

A ma embere talán szeretne élni, de már nem tudja, hogyan is csinálja. Félrevezeti a modern társadalom utilitarista, pragmatista, teljesítmény-, siker- és pénzorientált, hajszás világképe. A mai ember elsősorban fogyasztó – azzá nevelik a termelés, az üzlet, a pénz agresszív hittérítői, a reklámszakemberek, a médiumok mindent elárasztó erejével.

Az idő sodrása kérlelhetetlen. De micsoda különbség az ún. primitív természetközeli ember kiegyensúlyozott, nyugodt, szemlélődő, laza sodródása az idővel, és a civilizált ember állandó kétségbeesett, görcsös, olykor reménytelen harca az időért.

Az evolúció szintjéről tekintve az ember nagyon is újkeletű képződmény. Bármelyikünk a maga rongyos, ötmillió éves múltjával bátran kezétcsókolommal köszönhet bármely 300 millió éves szitakötőnek, vagy a még öregebb svábbogárnak. Ha az Univerzum léteének idejét egy évre zsúfoljuk össze, és az ősrobbanást január elsején nulla órára tesszük, akkor az első, már emberjellegűnek nevezhető élőlény csak december 31-én, 22 óra 30 perc körül jelenik meg. A tűz meghódítása – a Prométheusz-mítosz eredete – 23 óra 46 perc tájára tehető. Euklidész geometriája, Archimédész fizikája, Ptolemaiosz világképe és Jézus Krisztus a 23. óra 59. perc 56. másodpercet követő időben születnek meg. A mai kísérletes természettudományos kutatás alapjait pedig 23 óra 59 perc 59

A *Századvég szellemi körképe* című konferencia 1994. március 4-én és 5-én volt a budapesti ZEG-ZUG Művelődési Házban. Az összejövotelt a Németh László Társaság, a Forrás, a Természet Világa és az Iskolakultúra szerkesztősége szervezte. A három lapban megjelentetjük az előadásokat. Jelen cikk lapunk első közleménye a konferenciáról.

másodperckor vetette meg Galilei. Egy másodperccel később, azaz a jelen pillanatig pedig eljutott az intelligens (?) ember tudományos-technikai fejlődése odáig, hogy képes saját fajtát, de akár az egész Földön levő minden életet saját akaratából néhány másodperc alatt elpusztítani. Ugyanakkor sajnos egyre kétségesebb, hogy elért-e olyan morális és kulturális szintet, hogy képes lenne tudatosan, kellő alázatot és józan önmérsékletet gyakorolva megkímélni önmagát, az élővilág egészét és otthonát, a Földet, saját pusztító tébolyától.

Úgy tűnik, a steril intelligencia, a pragmatista, utilitarista szemlélet egyre inkább az ember elidegenedéséhez vezet. Egyre feltűnőbb ugyanakkor az a tény, hogy a pusztán materiális érdekeltségeken túl a modern embernek is hiányzik még valami. Talán éppen a szeretetet, a felebaráti egyűvétartozást, a transzcendencia – mondhatnám a lélek. Erre utalnak a különféle áltudományok, nulladik típusú találkozások, csodadoktorok, kézrátevők, magnetizálók, bioáram-árasztók és fantasztikus szekták szembeötlő sikerei, nyilvánvalóan megalapozatlan és zavaros magyarázataik ellenére. Napjaink társadalmát a valódi, a kölcsönös tolerancián, a megértésen és szereteten alapuló emberi kapcsolatok helyett legjobb esetben is csak a kölcsönösen előnyös üzleti vagy hatalmi kapcsolatok jellemzik. A toleranciát az univerzális közöny helyettesíti, a megértést a gyanakvás, a szeretetet pedig a felszínes, formális érdek-kapcsolat. A menedzser-iskolában tanult „kapcsolatteremtő technikák” (már maga a fogalom is szörnyű!) sterilek: a partnerben nem az embert, hanem csakis a potenciális fogyasztót, üzletfelet, vagy politikai támogatót keresik. Fájdalmas bevallani, de ha mélyebbre tekintünk, be kell lássuk, hogy „szép új világunkban” magasabbrendű emberi mivoltunk védtelenül és elidegenedve didereg a sztereotip Barbi-baba mosolyú, olajozottan és racionálisan célszerű gépvilág falanszterében, ahol csak a mindenkori Big Brother figyelni éberén mindnyájunk minden lépését. „Beírtak engem mindenféle könyvbe, és minden módon számontartanak” – panaszoja *Kosztolányi*. Az élet apró, ingyenes örömei kezdik elveszíteni, ha varázsukat nem is, de hozzáférhetőségüket mindenesetre. Ha el is fog néha a vágy egy nyugodt, csendes délután, egy meghitt baráti beszélgetés, egy kis háborítatlan természeti zug bája után, nem igazán juthatunk hozzá, mert többnyire sem igazi hangulatos, intim otthonunk, sem törzskávéházunk, sem kedvenc sétáló parkunk nincs hozzá, a szabadidőről nem is beszélve. Tetejében ez irányú kifosztásunkat az élet minőségének javítása, a jólét növelése, egyszóval az ember boldogítása, a fejlődés örvén követik el ellenünk. Bármilyen bárgyú és silány fércművek a Szabó család, a Szomszédok és amerikai változatuk a Dallas, mégis ezek reprezentálják az ún. modern társadalom reális, lapos, sablonos és hátborzongatóan riasztó képét.

Bátran irigyelhetjük *Hamvas Béla* öreg török parasztját, aki azt mondta: „Úgy viselem az életemet, mint egy kényelmes ruhát.” De tudta ezt már Epiktétosz, a szotikus frig rab-szolga-filozófus is: „Tőlünk függ véleményünk, ösztönös vágyunk, törekvésünk és ellen-szenvünk, egyszóval mindaz, amit egyedül alkotunk meg. Nem tőlünk függ testünk, vagyunkunk, hírnevünk és tisztségeink, tehát mindaz, amit nem egyedül hozunk létre.” Ez utóbbiakra pedig mindig legyen kéznél a mondás: „semmi közöm hozzá”.

Ha a számunkra az időben kimért tartamú élet minden percét értelmesen, tartalmasan és tisztességesen éljük meg, akkor egy viszonylag rövid élet is lehet teljesebb, szebb és gazdagabb, mint egy akár száz évig is tartó értelmetlen, céltalan, üres tengődés. Krisztus mindössze 33 évet élt, *Apáczai Csere János* 34 év alatt alkotta meg a magyar kultúra maradandó értékeit éppenúgy, mint a hasonlóan rövid életű *Csokonai, Radnóti, Reguly, Galois*, a matematikai csoportelmélet megalapítója 21 évesen halt meg egy buta párbajban, *Petőfi* 27 évesen dőlt le egy kozák dzsidás. Vagyis nem életünk tartama, hanem csakis a tartalma az, ami meghatározza, hogy van-e életünk a halál előtt.

Innen ered, hogy a *Julien Benda* értelmezése szerinti írástudók felelőssége óriási minden történelmi korszakban, bár az is teljesen nyilvánvaló, hogy szerepük nemigen több, mint Jónásé Ninivében: „Te csak prédikálj Jónás, én cselekszem” – mondja az Isten, mert egyedül őrá igaz az, hogy „... Négy nap, négy év vagy ezerannyi, az én szájból ugyanazt jelenti.”

Mit kezdhethetünk tehát mi, sok kicsi ember, a magunk életével, amely tartamától függetlenül az egyetlen lehetőség számunkra, s így minden, amit benne cselekszünk, reánk nézve örök érvényű?

Az ember eredendően része a Természetnek. Társa a világegyetem minden csillaga, a Föld minden geológiai képződménye, minden növénye és állata, sőt urambocsá' minden embertársa, hogy ne mondjam, felebarátja. Az egészséges ember ennek megfelelően tiszta örömet és felszabadító együvértartozást kellene érezzen a csillagos égre pillantva, a fűvek, fák, virágok, a szabadon élő állatok látásán. Fajtársaival pedig a legnagyobb könynyedséggel kellene embertársi kapcsolatokat teremtenie. A fajon belüli érdeklődés egymás iránt nemcsak mélységesen be van építve biológiánkba, hanem a tagolt beszéd kialakulása óta kultúránkba is. Megdöbbentő, hogy az 5000 éves Gilgames-eposz lényegében ugyanazokat az emberi problémákat veti fel, mint amelyeken a klasszikus görög drámák, *Shakespeare, Milton, Dickens, Balzac, Ibsen, Eötvös, Karinthy, Németh László, Ady* vagy akár *Esterházy Péter* (hogy csak néhányat említsek) mind a mai napig rágódnak. Valójában a teljes értékű világirodalom az ember életcéljának, társkeresésének, a felebaráti szeretet utáni vágya frusztrációjának és sajnos nagyon ritka megvalósulásainak újra meg újra átgondolását adja, változó történelmi díszletek között. Daphnis és Chloe, Rómeo és Júlia tiszta szerelme éppenúgy az emberi ostobaságon, kicsinyes önzésen és szűklátókörűsége fut zátonyra, mint a West side Story hőseié.

Nagyon aktuálisak ma *Erich Fromm* gondolatai a „Szeretet művészetéről”, ámbár alapvetően ő is csak a Biblia néhány teljesen egyértelmű iránymutatását mondja el modern nyelven: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”; amint akarod, hogy az emberek cselekedjenek veled, te is akként cselekedj velük”.

Úgy tűnik, legtöbbünk nem ismeri fel, hogy ezek a világos, egyértelmű, nagyon egyszerű és közérthető szavak az egyedüli igaz és valódi megoldások az ember minden lehetséges problémájára. Persze elemzésükkor hamar kiderül, hogy milyen egyszerűek e szavak, követésük olyan elrettentően nehéz feladatot ró ránk. Ennél látszólag valóban egyszerűbb a fogyasztó dehumanizált, iparilag ritualizált élete, amelyben mindig készen áll a mentség, hogy „nem érek rá”, „rengeteg a dolgom”, sietnem kell, mert lemaradok a fejlődésben, miközben hagyja magát közönyösen, vagy éppen stresszelten sodortatni a számára a technokraták, politikusok és bürokraták által előírt úton. Ha pedig ezt a félig öntudatlan állapotát megzavarja valami, ott a betanult mottó: „Szóma, ha mondok, segít a gondon; már egy köbcenti helyre biccenti” – vagy ennek valamelyik analogonja, a szesz, a nyakló nélküli nyugtató- és altatószedés, az agykontroll, relaxáció, meditáció, természetgyógyászat, talpmasszázs stb. Ezeknek persze egyike sem megoldás a problémákra, hanem csupán elodázás, tudat alá söprés.

A mai iskola csatatér, ahol hatéves kortól inaszakadtig kéne feszüljön az erő; a karrier-harcban már itt sincs megállás, az inputnak hoznia kell az előírt output-ot (*marchez ou crevez* – masírozz, vagy dögölj meg). A felszabadult, játékos gyermekkor ma már „korszerűtlen”. Aki azután nem bírja az egyéniséget daráló iramot, abból lesz az iskolaéretlen, hiperkinézises, autista, dislexiás, disgráfiás, vagy beilleszkedési zavarokkal küzdő és végül lelki sérült gyermek. Közben nem vesszük észre, vagy célzatosan elfelejtjük, hogy egyrészt az ember biológiai érése a leghosszabb (kb. 21 év) minden élőlényé közül, másrészt, hogy minden gyermek (még a testileg vagy szellemileg sérült is!) egyedi, soha meg nem ismételt csodája a teremtnak, tiszteletreméltó egyéniség, felebarát, akit éppenúgy kell szeressek, mint önmagamat, s akit nem szabad olyasmire kényszerítenem, amit magam sem szívesen tennék. A gyermek nem faragatlan tuskó – nyersanyag – akit nem, vagy ne adj' Isten, a központi hatalomnak kell saját képére és hasonlatosságára (sablonjára) faragni, az éppen divatos Prokrusztesz-ágyba szabni. A gyermek élőlény, akit hagyni kell kibontakozni, óva, védve, segítve, de szabadon. Minden ún. pedagógiai rendszer, amely másként tesz, merénylet a gyermek személyiségi jogai ellen és éppen ezért bűn a jövővel szemben. Az élővilág jövője (beleértve az emberét is) a diverzitásban (sokféleségben) van. Az uniformizálás, klónozás biztos út a kipusztulás felé. Ha erre a tényre kemény bizonyítékaink vannak a baktériumoktól a növényeken át az elefántokig minden élőlényre, ugyan miért nem fogadjuk el ugyanezt az élőlények egy kissé furcsa csoportjára, az emberekre is? Miért ne lehetne az embernek is élete a halál előtt, természetesen, egyszerűen és szabadon, éppenúgy, mint bármely más élőlénynek?

Ahogy a gyarmatosítás kiirtotta, vagy legalábbis erősen visszaszorította a Föld sokféle népének sokféle sajátos, évezredes kultúráját, konfekcióval árasztotta homogénné a sa-

játos viseletek tarkaságát, gépzenével planírozta el évezredek zenei hagyományát, úgy gyilkol és homogenizál ma a politikai, nacionalista imperializmus helyett vagy amellett az Ipar és a Pénz imperializmusa, társulva az állítólag a természettudományokon alapuló, de mélységesen természetellenes ökológiai imperializmussal. Érthető, hiszen a modern hatalom akár a humanizmus álcájába bújtatva is kérlelhetetlen harcot vív minden lehetséges fogyasztó megszerzéséért. Ha másként nem megy, képes akár eladhatatlanná vált hatalmas készleteit a költséges és gyakran igen körülményes megsemmisítés helyett humanitárius segéllyé transzformálva kiosztani a saját korábbi gyarmatosító tevékenységének ártatlan áldozatai között. Ez a hipokrizia csúcsa. Az emberi segítség, az egyenlő jogok megadása, a felemelkedés útjának megnyitása helyett lekezelő gesztussal a fullasztó fölöslegből nagy felhajrással alamizsnát osztani azok között, akiket ő maga tett földönfutó koldusokká a saját hazájukban. Gondoljunk csak a milliószám baromként elhurcolt néger rabszolgákra, a gátlás nélküli elpusztított indiánokra, a dél-afrikai gyémántbányákra, a dél-amerikai gumi- és kávéültetvényekre; a hitleri és sztálini ún. „munkatáborokra” stb. Még bennünk él az SS-ek táborainak gyűlöletesen cinikus felirata: „Arbeit macht frei.” A munka felszabadít. Mindez nem az ember őskorának, hanem a múlt századnak, a századfordulónak, sőt napjainknak krónikája is.

Az egyes fajták alacsonyabbrendűségének, más fajták felsőbbrendűségének (Herrenvolk), a túlnépesedés veszélye paradigmájának minden természeti alapot nélkülöző tanai csakis irtózatosságból embertelenségekhez vezethetnek. Vajon kinek van joga eldönteni, ki a „felesleges” ember? A napjainkban zajló etnikai és ideológiai alapokon nyugvónak deklarált hatalmi harcok, polgárháborúk, terrorcselekmények, merényletek egyaránt valójában mind végsősoron a Pénz, Ady Endre „disznófejű nagyurának” művei. Szomorúan igazak a költő szavai:

*„Vörös vagy zöld
rongy lesz a zászló
s az igazság bukik vele,
arra jó, hogy számadáskor
bunkó legyen törött nyele.”*

Azt hiszem, a fenti megfontolásokból kiderült mind a címben felvetett kérdés komolysága, mind pedig az egyik lehetséges válasz a kérdésre, legalábbis az én szubjektív interpretációm szerint.

Élet a halál előtt akkor van, ha belátva életünk esendőségét és végeességét, nem rontjuk tovább a helyzetünket azzal, hogy véges, tőlünk független és így nyilvánvalóan hatalmunkban nem álló dolgokra fordítjuk vágyainkat, erőinket és törekvéseinket. Tudjuk, hogy nem saját erőnkől és akaratunkból jöttünk e világra; életünket ajándékba kaptuk éppenúgy, mint bárki más. Szüleink sem éppen bennünket akartak létrehozni, hiszen egyáltalában nem volt hatalmukban eldönteni, hogy melyik petét, melyik spermium termékenyítse meg. A mai tudomány tesz ugyan ilyen irányú kísérleteket, de ez inkább a sci-fi és a horror mint a tisztességes tudomány kategóriájába tartozik.

Itt érdemes megemlékezni arról, hogy alkalmanként 40 millió spermium vetélkedik az elsőbbségért. Így egy adott zygota létrejöttének esélye kb. egy a 40 millióhoz. Vagyis a mi keletkezésünk ténye egyszersmindenkorra törölte a lehetőségek palettájáról 39 millió 999999 potenciális testvérünk létrejöttét. Sajnos legtöbbször egyáltalán nem, vagy csak igen ritkán gondol arra, hogy fantasztikus szerencsénk – ennyiben születésünk tényleg „lottón nyert” – egyben iszonyatos felelősség is „törölt” potenciális testvéreink iránt. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy közülük némelyik talán jobban megérdemelte volna az élet ajándékát, jobb, értékeesebb ember lehetett volna, mint magunk. A döntés hatalmas felelősségét szerencsénkre nem nekünk és nem is a szüleinknek kell vállalni. Hogy a döntés akár természetes, akár mesterséges megtermékenyítés esetén a pusztán véletlen, vagy egy, az Univerzum egészét vezérlő gondolat – másszóval az Isten – kezében van-e, hit kérdése. Ha a véletlent tekintjük alkotóknak, igen kevés a felelősségünk önmagunkkal és másokkal szemben, de elvárni sincs jogunk semmit, hiszen mindent a véletlen, a szerencse dönt el. Nincs soha módunkban nagykorúvá válni, életvitelünket kézbe venni, hiszen az egy közömbös, rajtunk kívül álló „véletlen számgenerátor” hatalmában pattog, mint a lottó számgolyók a sorshúzó gépben. Amit elérünk, csakis szerencsénk

el és nem saját emberségünkből, tisztességes munka árán. Ez utóbbi esetben már kell legyen világképünk, célunk és elképzelésünk a saját életünk értelméről, ami csak felelős gondolkodás és tervszerű belső építkezés eredménye lehet, és amelyben a véletlen szerepcse mint tényező nem jöhet szóba. Egyértelműen felelősek vagyunk azért, hogy hogyan és milyen módon élünk.

*„Mert aki életét hazugságba veszi
a boldogságtól magát elrekeszti.” (Babits)*

Elsősorban belső életünkért, embertársainkhoz és a világhoz való viszonyunkért – egy szóval lelkünkért – felelünk, hiszen az az egyetlen, ami hatalmunkban áll. Testünket váratlan, előre nem látható betegségek, balesetek fenyegethetik, szakmai, társadalmi és anyagi előmenetelünk pedig nyilvánvalóan zömében rajtunk kívül álló tényezők sokaságától függ. Amit saját erőnkől elérhetünk, az csakis tudásunk, lelki békénk, és tiszta lelkiismeretünk lehet. Ez pedig független mindenféle külső tényezőtől, csakis saját világnézetunktől és értékrendunktől függ. „Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja.”

Mindezek azt sugallják, hogy annak van élete a halál előtt, aki léte végességének és elkerülhetetlen halálának nyugodt tudatában olyan értékrendet alakít ki magában, amelyben a legfőbb érték a belső harmónia önmagával és a világgal, és a teljes belső függetlenség mindattól, ami természetétől fogva időleges, múlandó. Ahogy Lao-Ce mondja:

*„Ezért a bölcs
sürgés nélkül működik,
szó nélkül tanít,
nézi az áramlást és hagyja, nem erőlködik,
alkot, de művét nem birtokolja,
cselekszik, de nem ragaszkodik,
beteljesült művét nem félti,
s mert magának nem őrzi,
el se veszítheti.”*